

MEDEDELINGENBLAD
van de
NEDERLANDSE WERKGEMEENSCHAP VOOR
INDIVIDUALPSYCHOLOGIE

14e JAARGANG

december 1964

*Redactie: J.A. Delbez, Oosterbeek;
J. Vinkenborg, Bilthoven.*

*Redactieadres: Mevrouw L.M.C. Richard-Stuurman,
Pippelingstraat 60, Den Haag,
Telefoon 68 34 22.*

DROOM EN SYMBOOL IN DE DIEPTEPSYCHOLOGIE

Voordracht van de heer J. Vinkenborg, gehouden te Amsterdam op 26 september 1964

Om te beginnen geeft de heer Vinkenborg een overzicht van de opvatting van Freud over de droom. Freud meent in de droom ten eerste een wensbevrediging te moeten zien. De wensen, waarom het gaat, zijn vnl. verdrongen sexuele wensen, doch ook komen doodswensen en wraakwensen voor. De droom wijst op een onbevredigdheid, op een verlangen, een remming van het driftleven. Freud onderscheidt bij de droom de MANIFESTE- en de LATENTE INHOUD. De eerste zou de vermoede plaatsvervanger zijn van de tweede. Deze vermomming ontstaat door de werking van de afwerende krachten van het ik, een verzet, dat zich tegenover de verdrongen wensen van het onderbewuste plaatst, en hun de toegang tot het bewustzijn, de wakende toestand, belet. Dit verzet blijft ook bij het intreden en doorzetten van de slaaptoestand altijd nog sterk genoeg om aan de optredende inhoud van het onderbewuste een vermomming op te leggen. De

dromer herkent dan de zin van zijn droom evenmin als de hysterie patient de zin kent van zijn symptomen.

De droomcensuur keert zich tegen de onbeperkte egoïsmen, zoals die in de wensbevrediging tot uiting komen. Voor het bewustzijn worden ze in een onherkenbare vermomming gekleed en kunnen zo niet verontrusten en storen.

Angstdromen, die veelal tevens wekdromen zijn, ontstaan meestal daar, waar de censuur niet sterk genoeg werkte en men dan van de openlijke bevrediging, die het „beest in zich“ tot uiting brengt, schrikt. Wanneer zelfs voor de psycholoog de betekenis van de manifeste inhoud niet duidelijk is, maakt Freud gebruik van de z.g. „vrije associatie“. Hierbij legt hij enige brokstukken van de droom aan de patient voor met de vraag, wat hem hierbij invalt.

Deze invallen leveren dan de mogelijkheid om tot een vertaling te komen. (een voorbeeld „Wat valt u in bij „brand“?“ Het antwoord van de dromer luidde „Liefdesvuur“.)

Hierna volgt het overzicht van de droomopvatting bij Adler.

De droom zou dan geen middel zijn om een toekomstige situatie te begrijpen, maar een **POGING TOT VOORUITDENKEN**, om een voorhanden zijnde moeilijke situatie meester te worden. Deze gedroomde activiteit verloopt op dezelfde wijze als het karakter en het wezen van de persoonlijkheid verlangt. De dromen geven dus de momentele problematiek van de dromer weer en tevens de **RICHTING** waarin hij een oplossing zoekt, hetzij in de vorm van een overwinning of een vlucht. Ook wanneer de droom een situatieschets geeft, d.w.z. een beeld van de levenssituatie zoals de dromer die beleeft, dan is deze toch dermate nadrukkelijk en tendentieus, dat ze de oplossing in een bepaalde richting stimuleert, aannemelijk maakt en goedpraat. De droom verschaft de argumenten en wijst op het gevaar en de noodzaak om op dit gevaar strijdend of vluchtend te reageren. Ze maakt duidelijk, dat alleen op deze wijze een oplossing mogelijk is. Dit laatste wordt dan natuurlijk door de levensstijl gedicteerd. Het bij herhaling optreden van bepaalde dromen, zou de speciale problematiek van de dromer aanwijzen, waarvoor hij nog geen juiste oplossing weet. Vooral hierin verraadt zich de levensstijl, het systeem van memento's, de moed en de al of niet aanwezige invloed van het gemeenschapsgevoel. „Hoe minder vertrouwen, hoe meer hang naar fantasie“, zegt Adler.

Ook bij Adler is sprake van een soort censuur in de droomtaal. Wat er verbloemd wordt zijn wel geen onoorbare wensen en verlangens, maar een bepaalde verhouding, de gevreesde minus-situatie, waarin de dromer zich meent te bevinden. Deze minus-situatie wordt dan overwonnen door de

A D R E S W I J Z I G I N G E N

mevrouw T. Peschar-Klunder naar Borskilaan 16, Bloemendaal.
de heer J.B.G.M. Buschman naar 's Gravensdestraat 88, Hoek van Holland.
mevrouw J. van Reedt Dortland naar Goudsbloemstraat 129, Amsterdam-C.

V E R S L A G C U R S U S 1 9 6 3 - 1 9 6 4

- 1e jaar* September 1963 werden 51 cursisten ingeschreven, waarvan 42 aan het tentamen hebben deelgenomen.
Hiervan werden 37 kandidaten toegelaten tot het 2e jaar.
34 Cursisten zijn daar gestart in 1964.
- 2e jaar* September 1963 werden 23 cursisten ingeschreven, waarvan 20 aan het examen hebben deelgenomen.
1 Candidaat kreeg een herexamen, 1 kandidaat werd afgewezen.
18 Kandidaten zijn geslaagd en inmiddels slaagde ook de herexamencandidaat.

De geslaagden hebben o.a. de navolgende beroepen Ambt. Soc. Zaken, Maatschappelijk werker(sters), verpleegster, lerares, onderwijzer, gevangenisdirecteur, directrice jongens-internaat, leidster, huishoudkundige.

mevrouw D. v.d. Nieuwenhuizen-Mettivier Meyer.

T E L E F O O N W I J Z I G I N G

Mevrouw D. v.d. Nieuwenhuizen-Mettivier Meyer kreeg een ander telefoonnummer Heemstede 86360.

M A C H T :

Herrschen lernt sich leicht, regieren schwer.

Goethe.

Einer der nichts kann, ist zum allem fähig.

André Gide.

Analphabeten müssen diktieren.

Stanislaw Jerzy Lec.

An der Härte der Strafen erkennt man die Schwäche des Regimes.

Martin Kessel.

V E I L I G H E I D :

Mancher sagt nichts, weil er nichts gesagt haben möchte.

Martin Kessel

Nichts verlangt so inbrünstig nach einem Vorgesetzten wie eine Null, und kein Vorgesetzter ist zufriedener als der, der einige Nullen hinter zich hat.

Martin Kessel

Wenn überhaupt keine Winden wehen, — hat sogar der Wetterhahn Karakter.

Stanislaw Jerzy Lec

Sein Gewissen war rein.
Er benutzte es nie.

Stanislaw Jerzy Lec

Het leven stelt ons niet ter verantwoording voor onze juiste—, maar voor onze onjuiste daden.

voorstelling van de wijze waarop hij het hem leveren zal. Daarbij bedient de droomspraak zich van infantiele situaties omdat 1. de neurose reeds vroeg werd gefixeerd 2. de kinderlijke opvatting overeenkomt met de wens om een grote moeilijkheid in het leven op eenvoudige wijze te overwinnen zonder *te veel inspanning* en vooral *zonder te veel risico*, en 3. doordat de droom in een m.o.m. onbegrijpelijke taal spreekt en in zijn eigen wereld blijft, met eigen taal en wetten, de kloof tussen de vlotte oplossing in de droom en de harde realiteit van het dagelijkse leven minder pijnlijk wordt gevoeld.

De heer Vinkenborg gaf enige voorbeelden van Ind.psych.; droominterpretatie b.v. „het missen van een trein” kan een waarschuwing betekenen. Het leven is gevaarlijk, je haalt het toch niet, begin er maar niet aan, jou gaat toch alles je neus voorbij.

Angstdromen vol gevechten enz.enz. kunnen wijzen op grote levensangst of een bepaald dreigend gevaar. Vlieg-dromen kunnen wijzen op machtstreving en op de neiging om onvermoeibaar vooruit te komen. Bergbeklimming kan op een positieve instelling duiden. Volgt echter een afstorting dan zit er een „ja maar” in. En zo meer.

Maar, voegde hij er aan toe, men kan geen enkele droom duiden zonder inzicht in de situatie en de reactie van de dromer te hebben, want elke droom heeft een individuele betekenis en is een individuele situatie welke beleefd wordt vanuit een individueel levensplan. Wel kan de droom ons helpen te verduidelijken, wat meer inzicht te geven en onze veronderstellingen bewijzen of aannemelijk maken. Hoe meer we van iemand weten, hoe meer we zijn dromen kunnen begrijpen. Schablonen uitlegging bestaat niet. Twee ogenschijnlijk zelfde droombeelden, kunnen bij twee verschillende personen iets volkomen anders betekenen en omgekeerd kunnen twee zeer tegenstrijdige droombeelden bij twee verschillende levensstijlen precies hetzelfde bedoelen.

Freud, maar toch vaak ook Adler zien in de droom vnl. negatieve elementen. Bij Jung wordt aan de droom ook een sterk positief. vooruitziend en opbouwend constructief element toegekend.

Jung keert zich steeds tegen de overdreven rationalistische opvatting, die het onbewuste (omdat het *on* bewust is) als minderwaardig of ziekelijk beschouwt. De droom, zegt hij, is een normale functie, die echter wel wat verminkt kan worden door verdrongen complexen. Aangezien Jung niet aanneemt, dat het onbewuste uit verdrongen— of onlegitieme wensen bestaat, gelooft hij ook niet aan droomcensuur. Er valt niets te censureren en de manifeste droominhoud is de droom zelf en bevat de volle zin. Jung acht de droom geen vermomming, maar de onbewuste ontwikkeling, die zich naar buiten kenbaar maakt. Het symbool is een soort gelijkenis,

waarin de noodzaak van een nieuwe innerlijke houding weergegeven wordt. Zo is de droom 1. een COMPENSATIE d.i. een psychisch zelfportret, waarbij b.v. een meisje de verwaarloosde anima van de dromer aanduidt; 2. een ANTICIPATIE, die het totale program van het onbewuste over een grote afstand vooruit laat zien.

In de droom worden dezelfde symbolen gevonden als in de sprookjes, mythen enz. In de droom beleeft de mens zijn eigen mythe.

De libido, de psyche van de dromer, drukt dan a.h.w. zichzelf uit.

Elke droom is een schakel in de onverbroken ketting van het zieleleven, ook al lijkt de inhoud fragmentarisch. De droom is, zelfs al doet ze vaak kinderlijk aan, *beeldend vol symboliek*

Door de droom-symboliek is Jung op de gedachte van het collectief onbewuste gebracht. In de Jungse therapie speelt de droom en de grafische vastlegging ervan in de vorm van tekeningen een belangrijke rol, daar zij veel kan duidelijk maken, wat het bewustzijn nog niet onder woorden kan brengen. De zin van een droom wordt dikwijls pas langzamerhand tijdens de analyse duidelijk. De analysant en de geanalyseerde laten zich samen leiden. Daarbij is de verklaring geen doel, maar middel om de juiste weg te vinden welke steeds leiden moet naar individuatie.

De droom ligt doorgaans bij de geïntroverteerde persoonlijkheid gemakkelijker dan bij de geëxtroverteerde.

Samengevat zou de droom

bij Freud: wensbevrediging (causaal) zijn

bij Adler: probeersel, voorbeweging (finaal) zijn en

bij Jung: compensatie t.o.v. het bewustzijn en tevens vaak anticipatie,

Anders gezegd, drukt de droom uit bij Freud: „hoe kom ik er aan?“

bij Adler: „hoe kom ik er uit? Hoe groot zijn de gevaren?“

bij Jung: redt de droom daar, waar het bewustzijn tekort schiet.

De heer Vinkenborg projecteerde aan het slot van zijn voordracht een serie grafische voorstellingen van dromen, waarvoor hij van te voren nog het een en ander duidelijk maakte over „symbolen“.

Bij Freud zijn symbolen van de manifeste droomwereld VASTE VERTAALINGEN of transformatie van droomelementen in een beeld.

Bij Jung zijn de symbolen een TRANSFORMATIE VAN ENERGIE. In het symbool wordt het energieoverschot verwerkt (libido-overschot) dat niet voor de instandhouding van de zuiver instinctieve functies gebruikt wordt. Hier dient het in zijn aanschouwelijkheid als uitdrukking van het onbenaderbare wezen der dingen.

Bij Adler speelt het begrip symbool nauwelijks een rol. Hij spreekt van VERMOMMINGEN.

Toch gaat mevrouw van Vriesland ervan uit dat zij uitsluitend als spel-leidster en bijna als meespelend moet blijven optreden.

De geobserveerde mens speelt niet meer onbevangen.

Met groepen uit het bedrijfsleven maakt men ook zeer merkwaardige dingen mee. Rationeel opgevoed staan zij direct klaar met de vraag „wat krijg ik ervoor“ of „wordt ik er beter van?“ Juist door de diversiteit van de mogelijkheden zijn deze groepen op den duur toch te boeien.

Mevrouw van Vriesland gaf een weergave van een verloop in zo'n cursus. De aanvankelijk zeer geremde groep liet zich vangen door een kliederexperiment op beeldend gebied en gaf zich gewonnen. De volgende avond kwamen ze echter even agressief terug als ze waren begonnen. Ditmaal bracht beweging op muziek uitkomst. De daaropvolgende avonden gingen ze zelf een geluidsband samenstellen en van daaruit ontstond er een bewegingsspel, zonder woorden. Door bepaalde suggesties werd de noodzakelijkheid van het woord ervaren en nu brak er een grote creatieve vrijheid los.

Spelers en kijkers waren niet meer van elkaar te onderscheiden, het liep alles dooreen, maar er werd hard en met plezier gewerkt.

Na afloop van de serie avonden was de hele groep onherkenbaar, ze hadden elkaar en zichzelf ontdekt. Opmerkingen als „dat we dat gekund hebben“ en „jammer dat het ophoudt“, waren meer dan vele dankwoorden. Ergens moet het invloed hebben dat ze ervaren hebben dat ze dit kunnen zegt mevrouw van Vriesland.

Of dit in hun verdere leven nog tot uitdrukking zal komen? Mevrouw van Vriesland is ervan overtuigd. Al was het maar in de manier waarop ze op een goeie dag aardappelen bakken.

Ze eindigt met te zeggen dat zij geprobeerd heeft iets te vertellen over het meer zwevend worden van het werk en hoe zij en haar collega's nog steeds blijven doorzoeken naar de mogelijkheden om de mensen hun eigen creativiteit te laten ontdekken en gebruiken waar en wanneer ze willen. Om deze reden worden dus nu zoveel mogelijk alle expressievlakken dooreen gemengd.

Tot slot nog, in antwoord op een vraag in de nabespreking, dat de mens, die op deze manier zichzelf gaat herontdekken, een prettiger werker en medemens is geworden, blijkt wel hieruit dat de grote bedrijven er belang in zien om hun mensen naar deze cursussen te sturen.

Samengesteld met medewerking van mevrouw van Vriesland-Camivez.

afgezien. Bij geofende groepen kwam later het dramatiseren van verhalen wel weer aan de orde.

Deze eerste periode van circa zes jaar bracht haar in aanraking met grote groepen kinderen van de meest verschillende soort.

Binnen en buiten schoolverband van kleuterleeftijd tot middelbare scholier of volkshogeschoolcursist.

Op den duur dreigde echter het hele werk in een maniertje vast te lopen. Mevrouw van Vriesland stelde vast dat zij weliswaar een bepaalde creativiteit van het kind vrij maakte maar op een zeer beperkt terrein.

Het kind had de beschikking over woorden en gebaren, het leerde actief luisteren en reageren op het gehoorde, het leerde uit de vele reactiemogelijkheden kiezen, het leerde zelfs vormgeven aan zijn gedachten en gevoelens, maar altijd door middel van woorden en gebaren. Zij ging ondervinden dat men kinderen met dit soort „vrije expressie“ grondig kon vervelen.

Door haar contacten met collega's die op andere gebieden van de vrije expressie bezig waren, en ook door reacties van de kinderen zelf kwam zij op het idee om de zaak door elkaar te laten lopen. Zij was zich gaan afvragen n.l. of men niet weer bezig was ook de vrije expressie keurig netjes onder te verdelen in kleine afgepaalde terreintjes met een heg erom heen. Was daar niet een afdeling muziek, een afdeling schilderen, een afdeling woord en gebaar, een afdeling dans, en waren de leiders niet bezig de kinderen netjes in te delen in plaats van ze de keus te laten? De creativiteit van de mens is beweeglijk, zij is glijdend, zij varieert. Zo werd er dus heel voorzichtig in een vrijere richting geëxperimenteerd. Muziek en beweging werden uitgangspunt van verbaal spel, verbaal spel werd ondersteund door muziek en rythme, vanuit het spel of de muziek of het rythme werd naar de beeldende expressie overgegaan, alles naar gelang de spelleidster de behoefte in de groep meende aan te voelen. Zonder dat de groep uit elkaar viel bleek dat zeer goed mogelijk te zijn. Dat niet alleen, kinderen die op een bepaald gebied geen aansluiting konden vinden gleden langs de andere weg het creatieve werken binnen. Toen werd ook nog het constructie-element toegevoegd, van groentekisten werden bouwsels gemaakt en vanuit de bouwsels werden spelen, muziek en rythme weer binnengehaald. De expressiemogelijkheden vloeiden door elkaar en in elkaar. Het was wonderlijk om te zien hoe de kinderen dit als volkomen vanzelfsprekend aanvaardden en geweldig inventief er op in gingen, hun spelvaarders soms een heel eind voor.

Ook met volwassenen werd nu vanuit deze ervaringen gewerkt en met verrassend resultaat. Sommige groepen komen tot zeer bijzondere, maar niet herhaalbare resultaten. De zelfontdekking is dikwijls zeer groot.

In de verschillende opvattingen over de sexuele symbolen komt het verschil tussen de drie theorieën duidelijk tot uiting.

Bij Freud : Sexuele aanwijzingen hebben sexuele oorzaak. De symbolen zijn vnl. sexueel.

Bij Jung : De sexuele aanduidingen, symbolen of handelingen kunnen zeer goed een niet-sexuele betekenis hebben. Het symbool bedient zich alleen van sexueel-archaische beelden.

Bij Adler : Ook de sexualiteit is een opgaaf. Sexuele problemen of voorvallen in een droom kunnen daarom evengoed geldingsproblemen of iets anders betekenen.

Over het toepassen van het tekenen in de Jungse therapie, zegt de heer Vinkenborg, dat Jung reeds in 1929 de „Bilder methode“ toepaste. Het gaat hier niet om het scheppen van een kunstwerk, maar om de uitbeelding van de droom. Vele mensen zijn nl. geremd om zich in woorden goed uit te drukken. Bovendien is het scheppend bezig zijn al verlossend. Of men kan tekenen is niet van belang. Wie het niet kan, heeft zelfs vaak een voordeel boven b.v. de kunstenaar, daar deze geremd kan worden door de eisen van het metier.

Hierna volgde dan de zeer indrukwekkende en boeiende serie beelden.

R.-St.

Voordracht van de heer drs. H. W. v. Sassen, op 24 oktober 1964 te Amsterdam, over het onderwerp

ONTWIKKELINGSHULP — Gemeenschappelijke aspecten van pedagogische, adviserende en therapeutische activiteiten

Deze voordracht zal handelen over recente ontwikkelingen in de sociale wetenschap en de toepassing ervan. Het zal waarschijnlijk voor de Ind. Psycholoog interessant kunnen zijn de eigen gedachtewereld terug te vinden in een veel groter veld van activiteit, zij het ook onder andere benamingen en deels betrokken op andere situaties, dan wij gewend zijn. Alvorens te beginnen dienen enkele begrippen bekeken te worden. Een bepaalde voorstelling of „betekenis-wereld“ van een persoon kunnen we beschrijven als liggende binnen een bepaalde HORIZON.

Deze HORIZON omsluit de eigen (kleine) wereld, in de oneindig grotere. We kunnen ons voorstellen, dat andere mensen, levende en werkende in andere gebieden met andere beroepen, gedachten en gewoonten, ook een

geheel andere betekenis—wereld hebben dan wij. De eigen horizon kan zo afgesloten zijn, dat het bestaan ontkend wordt van al wat niet gekend wordt of ontmoet werd. Daar tegenover is er voor iedereen een stukje wereld, dat zo geheel eigen is, dat men er kan functioneren, d.w.z. dat datgene wat men doet een bepaald effect heeft (b.v. moeder in het gezin). Om deze zeer eigen wereld ligt een gebied, dat wel niet tot het onmiddellijke ervaringsgebied behoort, maar waarover men toch kan meepraten en mede oordelen. Daarbuiten is een uitgestrekt gebied waarover we zeggen kunnen, dat het bestaat. We hebben hierover enige informatie. En verder is er dan nog tenslotte een wereld, die in geen enkel opzicht voor ons aanwezig is.

Het is interessant om b.v. de meningen van mensen over allerlei van hieruit te bekijken. Er zijn er die met hun eigen beperkte horizon rekening houden, terwijl anderen met een onmiddellijk oordeel komen over iets, dat buiten hun directe horizon ligt, waar ze bij nader inzien toch weinig of geen kennis hadden. T.a.v. een bepaalde horizon kunnen twee aspecten onderscheiden worden:

1. meer uiterlijk, d.w.z. over welke informatie, welke ervaring beschikt iemand,
 2. meer innerlijk, n.l. de wijze van denken, de eigen instelling.
- Anders gezegd welke begrippen worden gebruikt, en waar worden die ondergebracht.

Ter illustratie: Op de Ind. psych. cursus doet men een aantal ideeën, voorstellingen en begrippen op, die, als ze tot op zekere hoogte verwerkt zijn, het effect hebben, dat bepaalde dingen in de wereld gezien of anders gezien worden, dan men ze doorgaans ziet of niet ziet. Zo zal men b.v. minderwaardigheidsgevoelens gaan „zien” waar anderen spreken van „niets mee te beginnen” of iets dergelijks, of alleen maar iets „raar” of „gek” vinden, waarmee ze uit willen drukken dat iets anders is dan zij menen dat het behoort te zijn. En dat is dan meestal het enige wat men erover zeggen kan. Vanuit de nieuwe gezichtspunten kijkt men a.h.w. door een bepaalde bril en ziet daardoor andere samenhangen, b.v. puberteitsverschijnselen en men let op kleinigheden, b.v. gebaren enz. die anderen niet opmerken.

Hierdoor kan men van een probleem afstand nemen en het spreekt haast vanzelf dat er een groot verschil bestaat, tussen het in een situatie betrokken zijn en er, gewapend met allerlei begrippen, vanbuiten tegen aan te kijken.

Hoe groter de horizon, hoe beter men anderen begrijpen kan en begrijpend kan tegemoet treden. Het inzicht daarin is van groot belang voor het sociale leven, doch dit wordt nog lang niet voldoende gerealiseerd. Hoe

Voordracht van mevrouw A. van Vriesland—Camivez, gehouden op 26 september 1964 te Amsterdam, over het onderwerp

VRIJE EXPRESSIE EN CREATIVITEIT

Bij de aanvang van haar voordracht zegt mevrouw van Vriesland over het onderwerp niets wetenschappelijks te kunnen zeggen, zij heeft wat zij zeggen kan uitsluitend aan praktijkervaringen te danken, die achteraf wel eens door wetenschappelijke mensen in woord en geschrift tot haar grote vreugde werden bevestigd.

Aanvankelijk kwam zij door een toeval in aanraking met z.g. massa—jeugd. Zij schreef n.l. in opdracht een openluchtstuk waar een zeer grote groep van deze kinderen in zouden optreden. Tot haar grote verbazing bemerkte zij dat deze kinderen zich noch in woord noch in gebaar konden uitdrukken. Een geschreven en uit het hoofd te leren tekst maakte het eerder moeilijker dan makkelijker. Het merkwaardigste was dat deze kinderen zich ook in een persoonlijk gesprek niet konden uitdrukken. Het bleef bij kreten, afgebroken zinnen, vage aanduidingen. Door haar ervaringen in Engeland en Frankrijk kreeg zij de indruk dat er te weinig aandacht aan de menselijke expressie in woord en gebaar bij de opvoeding in Nederland geschonken moest zijn. In die landen immers wordt zowel welsprekendheid als beweging in het onderwijs geoefend. Dit bracht haar er toe eens op dit gebied te gaan experimenteren. Haar oorspronkelijke toneelloopbaan gaf zij toen op.

Hoe zij te werk zou gaan was haar nog helemaal niet duidelijk.

De eerste pogingen bestonden uit het vertellen en daarna laten dramatiseren van verhalen. Het werd een totale mislukking.

Al zoekend en proberend vond zij allerlei kleinere spelopdrachten, waarmee de kinderen eerst op het eigen niveau konden gaan proberen. Bewegen bleek aanvankelijk gemakkelijker dan praten en veel techniekjes bewogen zich dan ook op het terrein van het bewegingsspel. Door de opdrachten moeilijker te maken werd het woord op den duur noodzakelijk en kreeg zo zijn juiste functie.

Op zoek naar nieuwe mogelijkheden begon mevrouw van Vriesland nu ook te letten op de gesprekken van volwassenen en merkte dat ook hier sprake was van een bijzonder armelijke manier van formuleren en wat erger was van een zeer summere manier van luisteren.

Gesprekken hadden dikwijls maar zijdelingse aanrakingspunten en verliepen om zo te zeggen evenwijdig. Zinnen werden ook hier niet afgemaakt „voel je wat ik bedoel” en „begrijp je” waren telkens terugkomende stop—lappen.

Bij het werk met de kinderen werd dus in eerste instantie van literatuur

4. een „community”, d.i. een nog groter geheel, b.v. een kleine stad, de z.g. „community development” wat zeggen wil dat een bepaalde plaatselijke gemeenschap, door het systematisch programma op een hoger cultureel of industrieel of ander peil gebracht wordt.

Hiervoor geldt de vraag: „Hoe brengt men de activiteit in die gemeente op gang?” Men krijgt dan weer te maken met de daarin voorkomende groepen en organisaties, b.v. een agrarische gemeenschap, die er toe gebracht moet worden een industrie op te bouwen in de bestaande gemeenschap.

Deze helpende, pedagogische, adviserende activiteiten gebeuren door een team van mensen, die zich op zo'n plaats richten. Oude levenspatronen gaan daarbij veranderen, waarbij dus sociologen, pedagogen, sociaal pedagogen en psychiaters samenwerken. Het is dus niet verwonderlijk dat daarbij een gemeenschappelijke taal ontstaat. Men probeert de ervaringen van het ene gebied vruchtbaar te maken op die van het andere. Het geheel verschijnt dan in een grotere horizon.

Deze gecombineerde activiteiten zijn dan wel het beste aan te duiden met het begrip ONTWIKKELINGSHULP, d.w.z. men tracht iets tot ontwikkeling te brengen wat althans aanvankelijk niet uit eigen kracht tot stand gebracht wordt. Het doel van de CHANGE AGENT is de geholpene er toe te brengen zelf verder op gang te blijven, zich, al functionerende, zelf voor de rest gezond te maken.

Zou men steeds willen begeleiden, zonder loskoppeling, dan kweekt men afhankelijkheid.

Het proces van hulp geven verloopt in een aantal fasen.

Bij Birnbaum vinden we 5 fasen van verloop bij de therapie, waarvan de eerste „Kontakt vinden” is en de laatste „ablösen”.

Bij Lippit vinden we 7 fasen uitgewerkt, waarvan ook de eerste „contact vinden” is en de laatste „het losmaken”, en wel zo, dat datgene wat op gang gekomen is, zich verder zelf kan gaan ontwikkelen, zonder in elkaar te zakken.

Dat het van belang is vanuit welke horizon de cliënt benaderd wordt, spreekt vanzelf. Anders gezegd van welke beelden, concepties en diagnose-systeem gaat de change agent uit. Die van de Psycho-analyse, de Ind. Psychologie e.d. zijn uit de psycho-therapie ontwikkeld. Bij de analyse van groepen en organisaties zijn en worden nog andere interessante gezichtspunten ontwikkeld.

Vanuit een grotere horizon kan men zeker meer doen, zelfs in iedere kleine situatie waarin men in de helpende functie optreedt.

R. -St.

groter de horizon, hoe beter men begrijpt wat anderen bedoelen, waar anderen mee bezig zijn e.d. Het gevaar is, dat iemand, die een juist inzicht heeft verworven in het eigen ervaringsgebied, meent dat dit zonder meer ook geldt voor andere gebieden. Zij vermenigvuldigen a.h.w. de eigen inzichten en zeggen dat de hele wereld zo en zo is. B.v. een onderwijzer zegt: „Dat bestaat in de school niet”. Hij zou alleen mogen zeggen „In mijn school bestaat dat niet”, of „directeuren zijn zus of zo”, enz.

Elke wetenschappelijke benadering berust in feite daarop, dat we ons los maken van de eigen ervaringswereld en ons afvragen of het daarbuiten misschien anders is. Dit geldt zowel voor wetenschappelijk werk als bij het hulp bieden. Het is n.l. onmogelijk iemand, die in een andere ervaringswereld leeft, te helpen vanuit de eigene, wanneer dus de eigen ervaring als norm gesteld wordt.

De Ind. psych. als zodanig is een bepaalde wereld, een bepaald veld van kennis, waarin we ons bewegen en werken, met een bredere horizon, dan de algemeen voorkomende t.a.v. psychologische zaken.

De heer v. Sassen wil nu trachten, ons het gehele gebied van pedagogische-adviserende en therapeutische activiteiten in een wijdere horizon te laten zien.

Er is op te merken, dat momenteel in de ontwikkeling van het denken op deze gebieden, steeds meer en meer dezelfde soort begrippen opkomen en dat er gestreefd wordt naar uitwisseling van inzichten.

Elke afzonderlijke activiteit breidt zich over een steeds groter wordend gebied uit. De pedagogische activiteiten b.v. omvatten niet alleen die van ouders, onderwijzers, leraren en cursusleiders enz., maar zelfs kan men zeggen, dat iedere chef op bepaalde momenten pedagogisch bezig is, al realiseert hij zich dat meestal niet. Evenzo geldt dat voor therapeutische activiteiten, welke aanvankelijk beperkt bleven tot de arts. Thans spreekt men van psychische therapie, groepstherapie of sociotherapie, onder welke laatste een grote organisatie of bedrijf kan vallen, ja, zelfs een geheel volk, waar men b.v. spreekt van onderontwikkelde gebieden. Het gaat hier dus om bepaalde gezichtspunten, welke zowel op kleinere als op grotere schaal van toepassing zijn.

Daarnaast zien we dat het adviseurs-beroep voortdurend in omvang toeneemt. Overal verschijnen bedrijfsadviesbureaux enz. op allerlei gebied en van allerlei soort. Men houdt zich daar bezig met het wezen van adviseren, samengevat in de vraag „Hoe kan men iemand helpen, hoe kan men iemand adviseren zijn situatie anders te organiseren”. Een reeks van psychische problemen doen zich daarbij voor.

Bekijken we nu de *pedagogie* in de zin van ontwikkelingshulp.

Het DOEL daarvan stelt men tegenwoordig als VOLWASSENHEID in de zin psychische volwassenheid. In het boek van Wijngaarden „Problemen der volwassenheid”, worden vooral ZELFSTANDIGHEID en VERANTWOORDELIJKHEID genoemd als kenmerken. Beide zijn van elkaar afhankelijk. Voorts: AANVAARDING.

Alles wat gedaan wordt om een ander tot grotere zelfstandigheid te brengen, valt dus onder pedagogische activiteit.

In een ander boek „Zicht op de toekomst”, (geschreven voor het onderwijs over de doelstelling van het onderwijs) worden bovendien nog genoemd: BELANGSTELLING en SOCIAAL GEDRAG (instelling).

Zelfstandigheid en verantwoordelijkheid berusten op de aanvaarding van de situatie waarin men als mens verkeert.

Met *belangstelling* is bedoeld een „open” zijn naar de wereld toe, belangstelling hebben voor dat wat op je af komt.

Sociaal gedrag is medemenselijkheid of anders gezegd dat men een verhouding tot de medemens kan vinden.

En met *verantwoordelijkheid* wordt dan tenslotte bedoeld dat men bereid is bepaalde taken op zich te nemen en zich daarvoor verantwoordelijk weet te stellen.

Bij de THERAPIE geldt als doel de GEZONDHEID.

Zowel bij lichamelijke als psychische gezondheid gaat het om bereiken van *herstel van een gestoord geheel* een bepaald *evenwicht*

EVENWICHTIGHEID is een begrip dat ook vaak bij het begrip volwassenheid genoemd wordt. Evenwicht van krachten en gezondheid gaan samen. Opgemerkt dient te worden, dat bij het doormaken van een ziekte, gevolgd door een psych. therapie, een ontwikkeling plaats heeft, zodat men zeggen kan dat iemand een ander mens geworden is. Therapie is dus *meer dan het herstel* van het vroegere evenwicht, het is het bereiken van een evenwicht op hoger niveau.

Ook het ADVISEREN kan men weer zien als het bevorderen van een bepaalde ontwikkeling of als een hulp om de eigen situatie beter of anders te gaan zien. Ook de adviseur is er in hoofdzaak op uit de cliënt zo mogelijk nog zelfstandiger te maken. In de adviespraktijk zien we dan ook een ontwikkeling, die parallel loopt met de pedagogische. In de pedagogische activiteit van het onderwijs b.v. gold vroeger de autoriteit van de onderwijzer. De leerling had eerbiedig te luisteren en hoe meer hij die kunst verstond en hoe minder hij zelf dacht, hoe meer hij leerde. Geen eigen initiatief dus. Maar in de moderne pedagogie heeft men het over de zelfwerkzaamheid, waar het op aan komt.

Hoe vlugger een leerling iets onder eigen verantwoordelijkheid doet, hoe

beter hij leert (Kohnstamm). Andere punten zijn *Samenwerken* tegenover het geïsoleerde van vroeger en *belangstelling wekken* tegenover de plicht van de leerling om te leren met of zonder belangstelling.

In de adviespraktijk ziet men iets dergelijks gebeuren. Tot voor kort werden deskundigen aangetrokken, die met een rapport kwamen, waarin beschreven stond, wat er in het bedrijf moest worden gedaan.

Het is echter gebleken dat van deze rapporten niet veel meer over bleef dan een archiefstuk. Thans staat de adviseur veel dichter bij de cliënt. In een reeks gesprekken, waarbij de adviseur steeds het zelf meedenken van zijn cliënt oproept, wordt uit het gemeenschappelijk aftasten het advies geboren. Als de adviseur zijn stukje deskundigheid in het gesprek betreft, komt de cliënt zelf misschien op een idee.

Een stap verder is nog dat de adviseur bij de eventuele uitvoering er naast staat, bijstand verleent, om mee te sturen. Hij ondervindt hierbij zelf de opkomende moeilijkheden, die dan weer in gezamenlijk overleg gecorrigeerd kunnen worden. Ook hier zien we dat de cliënt meer als volwassene wordt behandeld. Wie het rapport thuis gestuurd krijgt beschouwd men eigenlijk als onmondig.

Interessant is het na te gaan welke activiteiten de adviseurs moeten ontwikkelen om nog iets gedaan te krijgen. Hierbij komt men in hetzelfde straatje als de therapeut, wanneer deze met een patient bezig is.

Alle problemen die zich kunnen voordoen bij het sneller diagnostiseren van de therapeut dan het verwerkingstempo van de patient, problemen als weerstanden, vluchtproeven enz. treft men tevens aan in de adviespraktijk.

De gedachtengangen, die de psychotherapie de laatste 50 jaar ontwikkeld heeft, ziet men thans op analoge wijze op andere gebieden opduiken.

In de pedagogiek spreekt men bij het leerproces van „veranderen” en ook de therapie is een vorm van verandering, die bij de ander wordt teweeggebracht. In de recente tijd gaat men meer en meer over tot het begrip ONTWIKKELING, hetgeen een verstrekkender inhoud heeft dan het begrip VERANDERING (change). In Amerika spreekt men van „Change agent”, degene die een verandering wil bewerken. Dat kan zijn: pedagoog, adviseur, therapeut, maatschappelijk werker enz. Hij helpt een „cliënt system”.

De omvang van dit CLIENT SYSTEM is zeer verschillend. Het kan zijn

1. een individu. Het aanbrengen van veranderingen in het milieu van het individu is hierbij secundair.
2. een (kleine) groep. B.v. hoe kan men een groep opvoeden tot goed functioneren.
3. een organisatie, vereniging of bedrijf, d.w.z. een groter lichaam (samengesteld uit meerdere groepen), dat als geheel behandeld moet worden.